

АРТЕФАКТИ 2. ВИРТУАЛНА И РЕАЛНА ОТНОСИТЕЛНОСТ

Проф. д.ф.н. Сергей Герджиков

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В тази статия се предлага нова дименсия за философско-научен анализ на *артефактите* – антропогенни абиотични обекти: *реално* – *виртуално*. Тя замества класическата опозиция материално – идеално като по-добре дефинирана и по-адекватно работеща в научното описание и обяснение на артефактите. Излага се и се обосновава *виртуалната относителност* на виртуалните артефакти: тяхната отнесеност към *локални езикови* форми като адекватна координатна система. *Реалната* относителност на артефактите е отнесеност към локални и глобални човешки жизнени процеси. В статията се следва *емпиричната наука* като техника на изследване на артефактите и *антропологичната парадигма*.

Ключови думи: артефакт; реално – виртуално; координатна система; относителност

Дигиталните виртуални симулации не са фундаментално различни от всеки друг знаков феномен. Можем да приемем, че езиците, текстовете, документите и симулациите са област на *виртуалното*. Виртуалният момент е определен като *информация*. Това значи, че всеки артефакт имплицира (смислена) информация, която може да е налична в схеми и записи или да се извлече от артефакта, да се запише в аналогов или цифров вид, да се копира, пренася и анализира.

В програмната си статия *Archaeology as Anthropology* (Binford 1962) Луис Бинфорд предлага деление на артефактите на *техномични*, *социотехнически* и *идиотехнически* (ibid.: 219-220). Техномичните артефакти пряко контактуват със средата, а социотехническите са по-скоро символни, като кралската корона (ibid.). Тази малко изкуствена и неразработена схема може да се замени успешно с двойката *реално* – *виртуално*. Един сърп (техномичен артефакт) ще бъде реален артефакт, а една азбука и морален кодекс (социотехничен и идиотехничен артефакт) ще са виртуални артефакти. Единият тип е веществено-енергетичен. Другият е символичен. Към този тип артефакти трябва да отнесем и царската корона, макар че тя е осезателно веществена. Но това важи, строго казано, и за

азбуките, и за писаните морални кодекси или формите на човешко поведение с морален смисъл. Ето защо идеалното не е адекватно като определение.

Виртуалното като информация не е възможно без реалното като вещество/енергия. Всяка информация е записана и пренасяна на *носители*. Няма чиста информация или 'чиста идея' вън от физичен обект, поведение или субект. Артефактите се реализират в *жизнени цикли на човешки общности*. Това е *реална отнесеност*. Тук заменям класическите категории материално и духовно (идеално) със съвременни корелати. Днес знаем, че 'материя' не обхваща сферата на енергията, а 'идея' и 'дух' не обхващат символичните артефакти, неуловими са за наблюдение и са неопределени по значение.

Виртуален аспект на артефактите. Информацията е *определима без енергия и вещество*. Един и същ текст може да е издълбан на камък, изографисан на дърво, написан на хартия, набран на компютър или кодиран в други знаци. Една машина, като микроскопа, има *план*. Реално микроскопът е апарат, направен от метал, стъкло и пластмаса, но той е микроскоп с *предназначението* си: наблюдение на микрообекти. Той остава микроскоп и когато не работи. Машините имат *планове*, както и градежите: презентации, които могат да са очертани на папирус, пергамент, хартия, в компютърна програма. Една поредица от състояния на машина на Тюринг е определима без позоваване на устройството на машината, а само като комбиниране на знаци, тя е *виртуална*. Една лъжица от кост от халколита е разпознаваема като лъжица чрез формата си относно човешката ръка и уста: *антропологични константи*. Човешкото тяло е реална координатна система за идентификация на такива артефакти. Това се прави интуитивно и със здрав разум, но изисква адекватна теория, за да не се заплитаме в нерешими казуси при достатъчно сложни и неясни артефакти. Винаги разполагаме с *фоновите познания за човешките тела* и културните антропологични константи. Не е достатъчно типологизирането и разпознаването на влиянията.

Виртуална относителност. Артефактите от фонетичен, граматичен и графичен вид са отнесени към определени *езици* като *координатни системи*. Това е виртуална относителност. Знакът 'Б' е знак само в кирилската азбука. Думата 'брат' е дума само в някои славянски езици. Символът 'ин-ян' е оригинално смислен само в китайското описание на света. Митът за Афродита е разбираем в гръцката митология. Християнският храм е обясним в рамките на християнската религия. Един специфичен танц в Тракия, който символизира и възхвалява герои и владетели, е разбираем в тракийската култура. Предмети от далечното минало с неизвестен произход са с неопределена смислова идентичност.

Артефактите се *отнасят взаимно* един към друг и така образуват групи и серии от процеси, които се извършват с тях. Програмите в един компютър се свързват във функционални групи и процесите им на работа – във функционални серии. Всички програми се организират от операционни системи. Артефакти от една група от съседни и свързани култури може да са свързани в произхода си.

Един език, една мрежа от символи, една математическа структура или астрономически запис са виртуални структури, които могат да се копират и пренасят точно както се копира и пренася всяка информация. Те не са зависими от специфичен състав, субстрат, носител, писмена система и могат да се пренасят между различни носители и култури с друг вид записи (естествени езици, изкуствени езици, писмености, дигитални записи).

Артефактите се свеждат до физически обекти, ако в тях не се проектира смисъл, и като такива не са артефакти. Ако не се разбира или използва като уред за наблюдение, микроскопът е физически обект – метално-стъклена структура. Ако не се гледа като динамична картина, един дигитализиран филм се свежда до дълга серия елементарни единици информация – електронни импулси.

Реалните веществено-енергетични форми, като градежи, статуи, инструменти, оръжия, не могат да функционират иначе освен в своя реален вид. Самият произход на градежите и останалите артефакти е *виртуален*, или класически казано – ‘идеален’: хората имат идеи и представи, намерения и концепции за нещата, които правят. Ние не можем да използваме повече термина ‘идеално’, защото той реферира ненаблюдаеми феномени и е погрешен за информационните структури и процеси. Идеални в класическо разбиране са преди всичко *менталните* форми (мисли, представи, намерения и т.н.) Но за идеални са приемани и знаковите форми (числа, думи, образци – в Платонов смисъл). Двете серии форми са съвсем различни, несводими към една природа. Затова *есенциализмът*, присъстващ в категории като идеалното, не е приемлив. Всяка информация изисква *носител* и като такава е физическа, веществено-енергетична. Идея, мисъл или въображение изискват *мозък*, в който да се осъществят.

Дори в един бегъл поглед се откриват много разногласия в дефинирането и разбирането на артефактите и те създават обърквания, ако не и дезориентация. Позовавайки се на Грийн и Лемоние, Витезович пише: „Всичко около нас е технологично, и това включва не само артефактите, но и строежите, сградите, и дори естествените пейзажи, модифицирани от човешки активности“ (Vitezovich 2013, 176). Артефактите са „нашият източник за ‘четене’ на миналите животи“ (ibid.). Това са „инструментите (обекти с функционални роли), символите и/или документите“ (ibid.). Оттук следва объркващ извод: обекти като сградите не са източник за ‘четене’ на миналото. Но референцията е близка до предлаганата тук. Явно, тук акцентът не е дефиницията на артефакт, но не само тук, а и в текстовете на авторитетите, на които се позовава авторът, дефинитивни твърдения за артефактите и технологиите са лишени от строгост и обосноваване. Абсурдно е, че ‘всичко е технология’ и че светът е ‘социална конструкция’, както е в постмодерните съчинения. За щастие, има природа и сме живи.

Базовият артефакт – езикът, е *локална координатна* система за определяне на думи и правила за тяхното свързване в смислени изречения. Не съществува универсална лексика и граматика. ‘Универсалната граматика’ (Чомски) е

твърде абстрактна и на практика от нея не могат да се извеждат специфичните граматики в тяхното многообразие. Детайлен критичен анализ съм направил във *Философия на относителността* (Gherdjikov 2008, 250 – 251).

Този тип координатна система е *виртуална*. Тя не е жива, няма биологична специфика и може да бъде симулирана виртуално. Това значи, че езиците са виртуално независими от своите оригинални носители от една езикова общност. Всеки текст на един език е разбираем в координатната система на неговата лексика и граматика. Той може да се превежда в близки и далечни езици с различна степен на точност. Днес преводи се правят от програми и изкуствен интелект. Това е виртуална относителност, транслация от една координатна система към друга. Но защо изобщо можем да превеждаме и защо някои преводи са проблематични?

Лесли Уайт в опитите си да идентифицира точно науката за културата от психологията, елиминира организмите и оставя само ‘символатите’ (символно зависимите форми, по-късно ‘артефактите’), за които предполага, че могат да се приемат за *независими и взаимно определящи* се в ‘кълъстери’, съставляващи културите (White 1959, 232 – 233)

Но ние можем да третираме символатите в термините на техните взаимоотношения помежду им, съвсем отделно от връзката им с човешкия организъм. По този начин, например избягването на тъщата, бихме разгледали в термините на връзката му с други символи или символатни кълъстери, като обичаите на брака – моногамия, полигамия, полиандрия – местоживееене на двойка след брака, разделение на труда между половете, начин на живот, вътрешна архитектура, степен на културно развитие и др. (ibid.)

Това е така. Но брачните обичаи са относителни и трябва да се адресират към определена локална култура и което се прави несъзнателно – към човешката природа. Няма начин да елиминираме хората, защото всяко поведение в рамките на обичая е зависимо от човешките локални смисли и човешката природа.

Уайт елиминира поведението като предмет на *психологията*. Елиминирането на човешките индивиди и поведения от анализа на артефактите трябва да елиминира и техните отношения например според обичая. Не е приемливо и едва ли е възможно да обясним артефакти като обичая без позоваване на поведения на индивиди. Тук една *виртуална относителност е изолирана от реалната*: отнасянето към човешките индивиди и групи. Артефактите (и според Уайт) се корелират с човешки тела и това не е психология.

Реална относителност на артефактите. Ножовите навсякъде се правят да режат, като се хващат от ръце и затова имат остриета и дръжки. Тези инструменти съществуват в огромно множество култури по целия свят. Обичаите навсякъде регулират отношения между хора в една общност или с чужденци. Преводите съществуват, защото *всички* езикови общности живеят в *един свят*. Следователно няма ‘светове’ на културите като затворени сфери.

Ще избегна тук дискусията с релятивисти като Томас Кун, Ричард Рорти и постмодерната вълна (аргументи и факти срещу релятивизма съм формулирал другаде (Gherdjikov 2019 and others). Археолозите и културните антрополози често използват термина ‘свят’, без да го дефинират, за да означат една значима и цялостна култура. Тази употреба не носи специфична и проверяема информация и трябва да се приеме за *метафорична*.

Няма начин артефакти от един свят да ‘прескачат’ в друг свят или живи хора, посещаващи съседни страни, да преминават в *друг свят*. Културите са отворени за контакти и обменят хора, символи и предмети. Всички култури са форми на живот на човешки същества и затова могат да общуват и да координират своите езици. В днешните компютърни преводи това се симулира чрез готови патерни на смислови съответствия на лексика и граматика. Те са записани в програмите за превод и в данните, които те обработват, от живи говорители на множество езици. Това е *реалната* относителност, чрез която текст от един език се *трансдуцира* в текст на друг език. Реалната относителност с координатна система *човешката природа* (форма) обяснява възможността за преводи.

Ние можем да възпроизведем и разберем един мъртъв език по писмените текстове, останали от него чрез разбираем човешки опит. Така е декодиран египетският език. Можем да прочетем наличните текстове, без да можем да възпроизведем речта на древните египтяни. Така един китаец може да прочете и разбере текст на японски с китайски знаци, без да разбира японски. Това е възможно, защото всички езици *описват един свят*, споделен между всички човешки същества.

По правило хората знаят само родните си локални езици и не са в състояние да застанат в координатната система на един чужд език, но могат да го научат, да живеят в чужда култура и така да я разберат поне схематично. Хора от различни и отдалечени култури са мигрирали и контактували помежду си още в праисторията. Ние можем да общуваме базисно с хора от близки и далечни култури и без да знаем техните езици, чрез това, че сме *човешки същества*. Тази реална *отнесеност* е глобална: живеем в един свят.

Знаците и езиците очевидно са информативни структури, които служат за *комуникация*: обмен на смислена информация. Информацията е ‘храна’ на живота. Тя още не е живот и още не е организация. Информацията става живо знание, когато се осмисли (или включи в жизнен процес). Артефактите са отнесени към живи (живели някога и изследващи сега) хора. Тази отнесеност е реална и дефинитивна за всеки артефакт. Не бихме могли дори да разпознаем за какво служат предметите без отнасянето към човешки същества. Само в това отнасяне те са артефакти (антропогенни форми). Така ние разбираме *виртуалната* относителност чрез *реалната*. Едната съотнася виртуални, знакови структури и има за отправна система някой локален език. Другата отнася езиците към локални форми на живот (култури) и в последна сметка – към

глобалната човешката форма (природа). Езиците са вкоренени в езиков инстинкт, общ за хората, и описват един и същ свят.

Базов артефакт е *езикът*. Той се корени в специфичен генетичен модел, възплътен е в говорни органи и кортекс и е условие за комуникация и социално поведение (например лов и събиращество). Следват средствата за оцеляване в праисторията: каменните оръдия, контролът над огъня, копие, лъкът и стрелата като оръжия за отбрана и лов. Следват погребенията, култовете, култовите структури и ритуали. Следват първите и по същество идентични форми на земеделие и животновъдство: винаги става въпрос за обработка на земята, отглеждане на селектирани растителни и животински видове, живеене в къщи, използване на предмети на бита и фермерски инструменти с идентични функции. Всички артефакти са в една мрежа от дейности и са взаимно зависими.

Взаимната зависимост по функции и значения е *обяснителна*. Ако това не е така, археологът не може да разбере изчезналите култури, а културният антрополог – чуждите съвременни култури. Артефактите са свързани функционално в ‘кълъстери’ (Уайт) и като цяло, затова могат да се реконструират в тези единства, но винаги с позоваване на поведения на хора – експлицитно или имплицитно. Това обяснително реконструиране е нещо различно от *дигиталната реконструкция* на артефакти. То е концептуално. Изненадващо, но и основните изкуства са антропологично константни. Още в дълбоката праистория намираме спонтанните прояви на изобразително и музикално творчество: рисуването по стени на пещери, флейтите от кука кост, фигурите на жени и мъже. Уседналите в селища общности и номадите създават митове, легенди, приказки, песни, танци, игри, публични забавления. Те изработват съдове и инструменти, украшения и оръжия. В градовете и държавите глобално намираме храмове, укрепени резиденции, улици и пътища, водоснабдяване, администрации, легални норми, писмености, данъчни системи.

Астрономия и математика, медицина, военно изкуство, по-късно география и история, възникват независимо и зависимо в много култури, защото работят в полза на оцеляването и експанзията на цивилизациите. Занаятите, търговията и изкуствата са още от праисторията форми на възпроизвеждане и експанзия на човешки общности. Емпиричните понятия и наблюдения са нелични, глобални и за разлика от митовете са валидни за всички култури. Те също са отнесени към човешкия опит и служат за ориентация, оцеляване и технологии. Науките са антропогенни и се създават на базата на едно и също сетивно и рационално устройство.

Заклучение

Артефактите, антропогенни абиотични смислени форми, са виртуално и реално *относителни*. *Виртуална* относителност означава отнесеност на всеки виртуален артефакт към локална знакова система (език) и към други локални

знакови системи (преводи между езици). *Реална* относителност значи отнесеност на виртуален и реален артефакт към локална *култура* като адекватна координатна система. В нея артефактите имат своя автентичен и оригинален смисъл. Това е *локална* реална относителност. Артефактите имат (могат да получат) и глобален смисъл и са относими потенциално към всякакви други култури. Това е *глобална* реална относителност: отнесеност към човешката форма (природа).

Реалната относителност е базова и обяснява виртуалната чрез човешката природа (форма) и антропологичните константи. Артефактите са преносими в други контексти, места и култури, в други времена. Това става чрез пренос на самите артефакти, на техни описания или миграция на общности (културна дифузия). Независимо от пътя на дифузия не е адекватно обяснението на артефактите в чужда култура като координатна система. Това е въпрос на *произход*, различен от въпроса за функциониране на артефакта.

Ако едно локално произведение се интерпретира в смислите на чужда (доминантна) култура, то адекватната отнесеност е подменена с неадекватна и автентичният смисъл се подменя с друг. Ако един символ се интерпретира вън от културата, в която той функционира, той е разбран неадекватно. Когато например Панагюрското съкровище се интерпретира като произведение на гръцката източносредиземноморска култура, а не на местната одриска (тракийска) култура, в която то е намерено и функционирало като ритуален сервиз, неговият смисъл е подменен. Оригиналото авторство и мястото на създаване най-често остават неизвестни. Но по-важни са идентификацията и обяснението в културата, в която артефактът се използва за това, за което е създаден. В противен случай подменяме идентичността на артефакта или на културата. Първата хипотеза за произход е местната и ако тя се окаже невярна, тогава търсим външен произход по налични данни за дифузия. Разбира се, има случаи на създаване на ценен предмет от чужд майстор и в чужда работилница по поръчка на местен владетел. Такъв факт трябва да се установи с достатъчно свидетелства. Такива свидетелства биха били липса на подобни артефакти в местната и наличие на такива в чуждата култура. Такива данни за тракийските съкровища няма, но за сметка на това има достатъчно свидетелства за локалния им произход и идентичност. Но и в случаите с произход вън от културата, в която е функционирал или под влияние на чужди традиции, такъв артефакт е обясним адекватно чрез функцията и смисъла си в културата, в която е функционирал.

ЛИТЕРАТУРА

- Герджиков, С. 2008. *Философия на относителността*. София: Св. Климент Охридски.
Gherdjikov, S. 2019. Language Relativity. *Balkan Journal of Philosophy*. 11(2), 133 – 144.

- Binford, L. 1962. Archaeology as Anthropology. *American Antiquity*. **28**(2), 217 – 225.
- Hodder, J. & Hutson, S. 2003. *Reading the Past*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, L. 1959. Concept of Culture. *American Anthropologist*. 61, 227 – 251.
- Vitezovich, S. 2013. From Artefacts to Behaviour: Technological Analysis in Prehistory. *Antropologie*. LI, 2: 175 – 194.

REFERENCES

- Binford, L. 1962. Archaeology as Anthropology. *American antiquity*. **28**(2), 217 – 225.
- Gherdjikov, S. 2008. *Philosophy of Relativity*. Sofia: Extreme.
- Gherdjikov, S. 2019. Language Relativity. *Balkan Journal of Philosophy*. **11**(2), 133 – 144.
- White, L. 1959. Concept of Culture, *American Anthropologist*. 61, 227 – 251.
- Vitezovich, S. 2013. From Artefacts to Behaviour: Technological Analysis in Prehistory. *Antropologie*. LI, 2: 175 – 194.

ARTIFACTS 2. VIRTUAL AND REAL

Abstract. In this paper I present a new dimension for philosophical and scientific analysis of *artifacts* as anthropogenic abiotic objects along the lines of the distinction between *real* and *virtual*. This distinction purports to replace the classical opposition material–ideal as a better way of defining what an artifact is and as one more compatible with the scientific description and explanation of artefacts. The *virtual relativity* of the virtual artifacts is their relatedness to *local* language forms as an adequate *coordinate system*. The *real relativity* of artifacts is their relatedness to local and global *human life processes*. The article follows *empirical science* as a technique of studying artifacts, and subscribes to the *anthropological paradigm*.

Keywords: artifact; real-virtual; culture; coordinate system; relativity

✉ **Prof. Serghey Gherdjikov, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-6438-4934

Web of Science Researcher ID: AAG-5570-2019

SCOPUS ID: 57211397993

Faculty of Philosophy

Sofia University

15, Tsarigradsko Shosse Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: gherdjikov@gmail.com